

GESTRIKE - *Resonans*

Nr 4 2020 Medlemsblad för Gästriklands Spelmansförbund

TRADITION FÖRNYELSE GEMENSKAP

*På puben Tennstopet 5 oktober 2020, sedan vare kört.
Pubmusiken återkommer lämplig tid till våren hoppas vi.*

Ordförandens ruta

123 267 52 62 är GSFs nya swish-nummer Betala din medlemsavgift om 300 kr efter nyår !

Nog är det grått och trist i november i denna tid av uppvärmd jord och pandemi. Alla gråtoner som finns över en dag kan dock ha sin tjusning om man klarar av att se dem. Det brukar hjälpa att ge sig ut, oftast i naturen. Vi vet ju att den läker och lugnar.

Läker och lugnar gör ju även musik och musicerande. Därför saknar vi ju detta så mycket, att spela tillsammans. Som medlem i skivarkivet "Rullande pennan" har vi även där konstaterat att alla saknar att träffas fysiskt och skriva. Det gäller merparten av allt estetiskt skapande. Man gör det själv, men helst tillsammans med andra.

GSFs styrelse har en stående styrelsemötespunkt. Vad kan vi göra mer för att skapa gemenskap och möjligheter att träffas och spela under otvungna former. Sommarens spelträffar är en given aktivitet. Spelkurser eller kanske snarare spelinspiration på Vretas är ett annat försök. Det fick vi dock ge oss med efter september. Ytterligare aktivitet kan var utflykter till någon speciell plats eller i någon föregångares fotspår. OM ni har förslag på eller behov av något så tveka inte att prata med någon i styrelsen. Du hittar oss nedan. Vi finns till för dig.

Eder Michael

Kolla på www.folkwiki.se där finns låtar på not i pdf-format. Även Gästrikelåtar !!

Kolla på Folkmusikfestvideon från 1991 ! https://www.youtube.com/watch?v=6w85_3HXY4

GSFs PG 542598-8 GSFs Swishnr 123 2675262 Vuxenmedlem: 300 kr, Ungdom upp till 20 år: 100 KR.

www.gastriklandsspelmansforbund.se låtar finns att ladda ner...

Ordförande:

Michael Müller Oslättforsv 236 80598 Gävle 072-2193956 michaelmuller53@gmail.com

Kassör, medlemsmatrikel, SSR, Instrumentförsäkring:

Gunnar Lundberg kassör. Släntvägen 1, 81333 Hofors 0730-315063 gunnarrudolf99@gmail.com

Ledamöter:

Michael Hedberg Nylin Grusåsgatan 15, 81152 Sandviken 070-2483249 michael.nylin1959@gmail.com

Lena Lindberg Brunk Malmgårdsv 3, 81395 Torsåker 073-9821346 lana.brunk@gmail.com

Mikael Nykäsenoja c/o DGTLPOST AB 100855, Agav. 52A, 18155 Lidingö

076-8373660 nykasenoja@gmail.com

Kristina Selinder Fredriksdalsv 7B, 80667 Gävle 073-9638756 kristinaselinder@hotmail.com

Margitha Lindblom Rudammsg 44, 80311 Gävle 0706-552057 margitha.lindblom@gmail.com

Styrelsesuppleanter:

Anette Dahlbom Västervallsv 11, 80597 Gävle 076-1042302 anette@dahlbomsfast.se

Erik Larsson Norra Rådmansgatan 26, 80321 Gävle, 070-7878500. erik@laer.se

Tidningsredaktör och ansvarig utgivare för

Gestrike-RESONANS GSFs medlemstidning, ansvarig utgivare samt texter Michael Müller.

VALBEREDNING: Mikael Nykäsenoja REVISORER: Lennart Östblom, Pär Åslund

Kalendarium vintern 2021 för Gästrikland

SAW SAW SAW Första måndagen i månaden kl 18-22 på Tennstopet i Gävle. Kom och föreslå låtar och spela med. Gott käk och fin pilsner. Hela sommaren. Hela hösten. Hela året. **Kanske i vinter, beror på.**

Vi hoppas att det ska kunna bli kurser på Vretas. Vi planlägger och återkommer med info om genomförande.

Kalendariet i övrigt är obestämt. Redaktören vet inget. Årsundaruschen vinter är på is dvs inställd, men sommarstämman är planerad till 21-23 maj är planerad till, men ingen vet om det går att genomföra. Samma sak gällande GSFs årsmöte som är skjutet till efter påsk, så får vi se om coronan släppt sitt grepp.

Till sommaren blir det spelträffar och förhoppningsvis någon utflykt. I maj troligen en repris på I Spel-Stinas fotspår.

NI meddelar mig när NI planerar nåt eller vet nåt.

Rapport från utflykt "I Spel-Stinas fotspår".

Lördag den 12 september kl 11.00 samlades ca 25 personer vid skolan i Västerby nv om Hedemora för att koppla greppet om Spel-Stina, dvs Anna Kajsa Norman. Vi lämnade bilarna vid skola (det var ju lördag) och gick 200m till den högst troliga platsen för Kjepps soldattorp, Kjeppgården. Det är idag en del av en större tomt med ett modernt hus på i södra utkanten av byn. Vi skrattade åt att det egentligen inte var något att se, men det var kul ändå.

I bilarna for vi norrut mot Långshyttan men vek av österut där det stod skyltar mot Västerby och Hansbyn. Gott om plats för parkering vid Fline Bygdegård mitt i gamla byn Vikarbyn. Det var dags för medhavd lunch och sedan en skön konsert av gruppen Spelstinor. Den hade temat "*Vilka låtar kan Spel-Stina ha hört som liten och kanske lärt av sin far?*". Intressant att spåna kring. Dryga 40 personer var samlade för att lyssna. *Erika nr 2 fr.v i blått.*

Mot Torsåker

Därefter tog vi oss till Hästbo i Torsåker för återsamling och vi var då ca 15 st som åkte till gården i

Öster-Hästbo där hon fick sin först pigttjänst som 13-åring år 1833 dvs den som idag heter Salettis och ligger 150m norr om dagens bykärna. Därefter vidare till Skommarhyttan där det endast finns en hytttruin att beskåda. Vackert så! Vi log åt att det var intressant att konstatera att inget fanns att se, gällande Spel-Stina.

Avslutningsvis tar vi oss till byn Berg där hon bodde större delen av sitt liv på "Skumpen", från runt 1850 till 1895. De sista åren fram till 1903 bodde hon hos dottern på "Hjelms" på byn Bergs andra sida i en söt liten undantagsstuga med en spis och två rum.

Nu var det tid för mat igen och förberedelse av kvällens konsert på Torsåkers Bygdegård. Där mötte ett 35-tal intresserade upp. Före konserten med Spelstinor, delades Spel-Stinamedaljen ut till förtjänt spelkvinna, som denna gång var Erika Lindgren Liljenstolpe från Uppland (se foto ovan) som även är med i Spelstinor. Hon fick medaljen av Åke Edvardsson, sekreterare i Torsåkers Hembygdsförening i samarbete med GSF och Arrangörs-föreningen Folkmusikfest. Medaljen har utdelats sedan 2003 till förtjänta kvinnliga spelmän i företrädesvis mellansverige.

En rolig heldag på småvägar i trevligt sällskap. Kanhända vi gör om det i maj, för då ska en minnesstaty över Stina avtäckas i födelsebyn Vikarbyn i Husby. Skrev Michael som arrangerade allt å GSFs vägnar.

Vretaskurs i september med Åsa

Som det inledningsvis skrevs om i tidningens ledare så hann vi genomföra en kurs på Vretas i höst innan Coronan hindrade vidare möten. Vi återkommer i vår med möjligheter, men ingen vet om det är lämpligt att ses. Det får vi se då.

Ett visst avstånd kunde hållas med de 11 deltagarna och en inspiratör. Bra nya Gästrikelåtar som vanligt !

Lite bildning skadar aldrig och eftersom det inte finns så väldigt mycket att rapportera om av aktiviteter under hösten så kommer på nästa sida lite om en kille som heter Staffan. Passar bra till jul.

Staffan livade upp julen långt före tomten

Ett inslag i julfirandet som många inte vill gå miste om är julsångerna. Åtminstone om det är barn som sjunger och man själv är förälder eller annan äldre släkting. Luciatågen på daghem och i skolor har en repertoar som är sig rätt lik från år till år. Till de klassiska sångerna hör "Sankta Lucia", "Staffan stalledräng", "Stilla natt", "Nu tändas tusen juleljus".

En av dessa visor har ett ursprung som kan följas tillbaka genom århundradena till medeltidens helgonkult, visan om Staffan stalledräng. När Knut Brodin på 1930- talet gav ut sin samling "Julens visor" kunde han inte nog prisa Staffansvisorna: *"Det finns icke något land, som äger någon som helst motsvarighet till våra Staffansvisor. De utgöra ett det skönaste klenodium i vårt lands visbestånd."*

Den vetenskapliga utgåvan "Sveriges medeltida ballader" (1983–2001), utgiven i sju volymer av Svenskt visarkiv, bekräftar att Staffansvisorna har en särställning bland våra folkvisor av medeltida ursprung. Där redovisas 125 varianter, men ytterligare flera hundra finns i arkivets samlingar. Mest kända är visorna i mollton med det poetiska omkvädet "Ingen dager synes än, stjärnorna på himmelen de blänka". Att de har blivit så vanliga beror på att de, förklarligt nog, har favoriserats av våra utgivare av folkvisor. Men åtskilliga varianter går i dur, och omkvädet innehåller då ofta de glada orden "Gossar, låt oss lustiga vara". De har förts in i visan av de unga män som förr gick från gård till gård på annandagens morgon och sjöng Staffansvisan.

Sångarlönen bestod ofta av både bullar och brännvin, vilket gjorde att stämningen var hög när de hade gästat alla gårdarna. Denna annandagssed ledde till att många Staffansvisor innehåller grovludna strofer som dessa: "Och få vi inte brännvin i vårt krus / så kalla vi mor för en kalvskinnsmus. / Och få vi inte brännvin i vår flaska / så kalla vi far för en kalvskinnstaska."

Ytterst går Staffansvisorna tillbaka på en medeltida legend, som var känd i Europa redan innan Sverige kristnades. I legenden berättas att Stefan var tjänare vid kung Herodes hov. När han fick se Betlehemsstjärnan stråla på himlen förstod han att en konung större än hans husbonde hade blivit född. Det sa han till Herodes, som svarade att det var lika omöjligt som att den stekta tuppen framför honom skulle få liv. Då sker undret. Tuppen flyger upp från fatet och gal: Jesus Kristus är född! Men Stefan som framfört budskapet stenas och blir den förste martyren.

Hur Stefanslegenden kom att ge upphov till de svenska Staffansvisorna och andra traditioner knutna till annandag jul? Sankte Staffans dag i kalendern, har Karin Schager beskrivit i en läsvärd bok, "Staffan Stalledräng. En gåtfull gestalt i nordiskt julfirande" (2018). Underrubriken är väl motiverad. Staffan stalledräng är gåtfull. En vintergestalt med doft av häst och granskog, en man eller pojke ur folkdjupet, åldern är osäker, en rapportör av mirakel som på sin väg genom Sverige har förrirat sig i Hälsinglands skogar – på grund av en namnförväxling har han uppfattats som detta landskaps första kristna missionär.

I Bibeln läser vi att Stefanus, diakon i den första kristna församlingen i Jerusalem, stenas för sin tro och därmed blev den förste martyren. Det ledde till att han i de medeltida helgonkalendrarna, föregångarna till senare tidens almanackor, firades på det datum som följde omedelbart efter 25 december, Jesu födelsedag.

Legenderna, som var kända i den kristna världen redan innan Sverige kristnades på 1000-talet, har gjort honom till Herodes tjänare. De äldsta svenska beläggen är från 1100-talet. På Gotland tillverkade stenhuggaren Hegwaldr dopfuntar i tre kyrkor som återger scenen där den stekta tuppen flyger upp från Herodes matbord.

Legenden gav i sin tur upphov till visor. I den äldsta bevarade Staffansvisan, "A carol on S:t Stephen's day" från 1300-talets eller 1400-talets England, återfinns stjärnan som förkunnar Kristi födelse, liksom tuppundret. Men ingenting sägs om att Stephen skulle vara stalldräng. Det är han däremot i de svenska varianterna av legendvisan om Staffan och Herodes som sjöngs i Finlands svenskbygder ännu vid mitten av 1900-talet.

Att stalldrängen som vattnar sina hästar var känd i Sverige redan på medeltiden framgår av de storartade takmålningarna från 1200-talet i Dädesjö gamla kyrka i Småland, dolda under en brädfodring ända fram till 1907. På tre runda medaljonger berättas legenden: Staffan som får syn på stjärnan när hästarna dricker ur källan, tuppundret och till sist martyrdöden, steningen.

Takmålning från Dädesjö kyrka.

Den fråga som Karin Schager och forskarna före henne har sökt svaret på är:

Hur kom det sig att protomartyren Stefanus blev en stalldräng?

Jag tror att flera faktorer har samverkat. I Europa var Sankt Stefan hästarnas speciella skyddspatron långt innan han blev stalldräng i de svenska visorna. I den så kallade "Trier Pferdesegen" från 900-talet, en signelse som har lästs för att bota hästar, beskrivs hur Jesus och Stefan kommer ridande tillsammans. Annandagen blev i många länder en dag som man skulle ägna åt hästarnas välbefinnande, bland annat genom att åderlåta dem.

Ett nöje som har varit vanligt i äldre tid var hästkapplöpningar på annandagen. I Sverige kallades de Staffansritter. Olaus Magnus ger i sin nordiska historia från 1555 (I:24) en livfull skildring av hur de gick till. Ofta ägde de rum på en isbelagd sjö, och hästarna hade broddar under hovarna för att få fäste. Gamla ortnamn som innehåller ett äldre ord för dessa ritter pekar på att Staffansritterna anknöt till en förkristen sedvänja. Till detta kommer att juldagen var så helig under medeltiden att allt arbete var förbjudet. Hästar och nötkreatur fick inte sin dagliga ranson av vatten. När drängarna på annandagens morgon red till en källa och lät hästarna dricka sig otörstiga, så hade juldagens helighet utsträckts till att gälla också annandagen. Då gjorde källvattnets underbara egenskaper att hästarna höll sig friska och raska under det kommande året. På ett liknande sätt sparade bönderna julbrödet som legat framme på bordet under julnatten och lät boskapen äta av det.

För att sammanfatta: den heliga juldagens stillhet har skapat ett behov av fart och rörelse, ett behov som människorna kunde tillfredsställa med hästarnas hjälp. Det ledde till att Stefan, annandagens helgon, blev hästarnas skyddspatron, och att tjänaren vid Herodes hov blev en stalldräng i Sverige. I det senare fallet har säkert visornas allitteration mellan "Staffan" och "stalledräng" spelat en roll.

Jultomten

I jämförelse med Staffansvisorna är jultomtens besök med julklappar en sentida tradition. Den blev allmän sed i Sverige först mot slutet av 1800-talet och då främst i borgerliga familjer. En gotländsk tradition som aldrig spred sig till fastlandet var att Staffan kom med godsaker till barnen. Innan de gick till sängs på juldagens kväll skulle de sätta sina skor under bordet. På natten fyllde "Jul-Staffen" dem med gotter som de hittade när de vaknade.

Idén att en helgongestalt med namnsdag nära jul kommer med presenter till barnen är inte unik för Gotland. Den är mest känd i förbindelse med Nikolaus, vars dag i almanackan är 6 december. Fortfarande får barnen sina presenter den dagen i bland annat Nederländerna, Tyskland och Polen. Det var den nederländska Sinterklaas som med emigranter nådde USA och utvecklades till Santa Claus eller bara Santa. Men tidpunkten för hans ankomst flyttades där fram till julnatten. På 1870-talet hade en utklädd jultomte

ännu inte blivit ett etablerat inslag i det svenska julfirandet. Många borgerliga familjer fick i stället besök av en julbock som väckte skräckblandad förtjusning bland barnen. I det läget gjorde arkitekten, konstnären och diktaren Fredrik Wilhelm Scholander ett försök att lansera Staffan som en kultisk julfigur. Idén hade han troligtvis fått från sin gotländske vän Per Arvid Säve, med vilken han förde en mångårig korrespondens.

Scholander hade ett starkt intresse för svensk folklöre som bland annat kommer till uttryck i hans publicerade dikter på folksägenmotiv. Under senare delen av sitt liv målade han flera stora Staffansbilder som han skänkte till

barnfamiljer i sin närmaste omgivning. Enligt en beräkning kan det ha rört sig om upp till sju målningar. På de flesta liknar Staffan stalledräng mest en glad och rödbrusig knekt från Gustav II Adolfs dagar. Efter hans död bidrog dottern Anna Boberg och svärsonen Julius Kronberg med en gemensamt utförd Staffanmålning.

Sonen Sven Scholander har skildrat familjens julfirande i memoarboken "Visan, lutan och jag" (1933): "Efter middagen följde julbordsdukandet, de väldiga julklappskorgarnas inbärande, den stora från golv till tak räckande Staffanstavlans upphängande på den gamla platsen på kakelugnen, granens tändande, och så äntligen – dånade stora Staffansmarschen. I spetsen gick far med lutan, och unisont sjungande tågade vi ur rum i rum."

Fortfarande firas Staffan på detta sätt i ett antal familjer, utspridda i olika delar av Sverige. Den visa som sjungs går i dur med omkvädet "Gossar, låt oss lustiga vara". Noterna trycktes redan på 1800-talet på initiativ av en svåger till Scholander. Det som Sven Scholander kallar "Staffansmarschen" innebär att alla närvarande tågar med händerna på den framförvarandes axlar från rum till rum medan de sjunger Staffansvisan. I några familjer står de i åldersordning med den yngsta först, i andra i storleksordning med den kortaste först. Staffansmarschen är ett exempel på att det finns utforskade inslag i vårt julfirande, till exempel de nyskapelser som uppstod på 1800-talet i borgerliga kretsar med intresse för att skapa egna familjetraditioner.

Bengt af Klintberg, Professor, folklivsforskare och författare

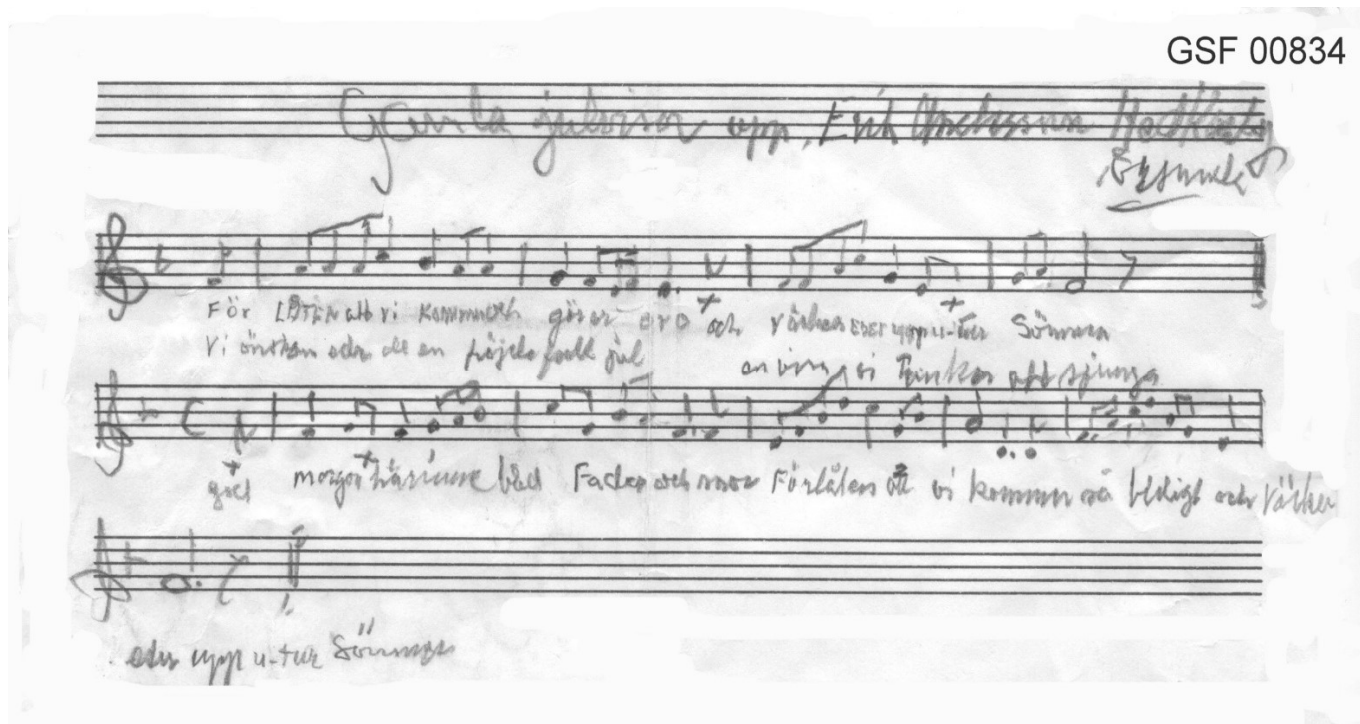
skrev i Svenska Dagbladet och kan kontaktas på understreckt@svd.se

<http://www.epages.dk/svenskadagbladet/50208/article/1057050/30/1/render/?token=3b85ac4f39b84e67a7134c0aa0a1febb> länk till SvDs artikel

Redaktören har lånat texten ur Svenska Dagbladet utan lov och ber om ursäkt. Lovar att inte göra om det. Dessutom skvallrar ni inte.

Trots att s 8 är kvar med material så ber GSFs styrelse redan här att få önska alla en riktigt

God Jul & Gott Nytt Spel-År

Ovan: Två hälsningsvisor från Årsunda som sjöngs vid Staffansvandringen från gård till gård. S 189 i ViG= Boken "Visor i Gästrikland" i urval av Susanne Rosenberg.

För att påminna om tider som skola komma.

Nedan en somrig bild från en lummig trädgård där alla råkade behöva hattar. Vårvärmen var intensiv och det var låtarna å. Fr.v. Michael, Lena, Per, Laila. Ur bild finns fler som spelar, ex Lars Westerman & de bägge Johanssonarna från Näs.

Som en extra liten julig klapp har ni här en digital spelmanssafari från södra Småland, Markaryd. Vem här vill göra något liknande? Bakgrundsmaterial har jag, menar Michael M.
www.Spelmanssafari i Markaryd | izi.TRAVEL alt. www.walroumusic.se/markaruds-spelmansstamma/